

FTAMP 11.01.65

<https://doi.org/10.63051/kos.2024.4.113>

*¹Искакова З.У. ²Дәуен Д.Б.

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.
E-mail: dinara_dauen@mail.ru, iskakovaz13@mail.ru

«АШЫҚТЫҚ ЖӘНЕ РЕФОРМАЛАР» САЯСАТЫНАН КЕЙІНГІ ҚЫТАЙДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ МӘДЕНИЕТКЕ ЫҚПАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада «Ашықтық және реформалар» саясатынан кейінгі Қытай экономикасының дамуы мен мәдениетінің өзгеру тенденциясы, экономикалық реформалардың мәдени байланыстарға ықпалы, мәдени даму бағыттары мен салаларындағы өзгерістер толықтай талданып, мысалдар арқылы түсіндіріледі. Тақырыпты зерттеудің басты мақсатыда осы- Қытайдың экономикасының өзгеруі мен экономикалық реформалардың жүзеге асырылуының мәдени дамуына әсерін қарастыру болды. Тақырыпты зерттеудің негізгі міндеті – «ашықтық және реформалар» саясатынан кейінгі Қытайдың мәдени саласындағы трансформациялық үдерістер мен оның экономикалық жүйемен байланысын анықтау. Себебі, осы «ашықтық және реформалар» саясатынан кейін әрбір көрші және Батыс елдерінен техниканы алдырту және меңгеру, ол техниканы үйрете алатын мамандарды шақыру, көлік жүйесі, нарық, мәдени салалар бойынша мамандардан білім алу секілді бірқатар өзгерістер жүзеге асты. Осы саясат аясында Қытай әлемдік қоғамдастыққа толық еніп, өзіндік даму жолын қалыптастыра отырып, оны әлемнің дамуымен тығыз байланыстырды. Қытай әлемдік нарықтың дамуына және әлемдік тарихтың барысына елеулі үлес қосты. Зерттеудің басты жаңалығы- мақалада терең тарихы мен күрделі модернизация жолы бар Қытай мәдениетінің өзгеруін экономикалық реформалармен байланыстыра отырып, сондай-ақ модернизацияның жаһандық келбетін және қазіргі дәуірде қалыптасқан тиісті әлемдік тәртіпті терең өзгертуін, мәдени және экономикалық трансформациялық үдерістердің байланысы толықтай қарастырылды, жетістіктері мен кемшіліктері толықтай зерттеледі.

Түйін сөздер: экономикалық реформалар, мәдени институттар, мәдени тенденция, қытайлық ерекшелікті социализм, инновация.

Кіріспе

Қытай халықаралық қатынастарда, әлемдік қауымдастықта маңызды ойыншыларының бірі. Қытайдың халықаралық қоғамдастықта алда болуының негізгі факторы- мемлекеттің өз ішіндегі берік саясат, экономикалық реформалар мен жоспарлардың толық орындалуы, мәдени дамуы мен сыртқы сауданың қарқынды өсуі болып табылады. Дэн Сяопин «ашықтық және реформалар» саясатын бастауынан қазіргі күнге дейін және «нарықтық экономикалық реформаларының» басталуы «мәдени революциядан» аман қалған, экономикасы артта қалған Қытайды экономикасы жетекші орында тұратын, мәдени бағыты бар заманауи державаға айналдырды. Бұл мақалада Қытай экономикасының дамуы және оның қазіргі заманғы халықаралық қатынастардың негізгі субъектілерінің біріне айналуы мен модернизацияланған мәдени жүйе арасындағы байланысы мен ықпалы толықтай зерттелетін болады (Цай Ву, 2008: 225).

Зерттеу материалы мен әдістері

Қытай осы «ашықтық және реформалар» саясатынан кейін тек қана экономикалық жағынан ғана емес, саяси да, әлеуметтік, мәдени жағынан да біршама өзгерістерге ұшырады. Соның ішінде мемлекеттің мәдениетінің өзгеруі сол мемлекет дамуы үшін ең маңызды аспектілердің бірі. Ал, сол мәдени дамуға экономикалық, саяси жүйедегі өзгерістер тікелей ықпал етеді. Сондықтан осы мақалада мәдени жүйедегі трансформация экономикалық өзгерістермен байланыстыра отыра зерттеледі.

Мақаланың мақсаты – «Ашықтық және реформалар» саясатынан кейінгі Қытай мәдениетінің өзгерісін толығымен талдау.

Мақаланы жазуда көбіне отандық мақалалардан қарағанда, шет елдік қытайтанушы мен зерттеушілердің еңбектері мен мақалалары қолданылды. Әрбір еңбекке талдау жасалынып, қорытынды жұмыстары жасалынды. Зерттеу кезінде сандық және сапалық әдістерді, тарихи-салыстырмалы, кейс-стади секілді ғылыми әдістер көптеп қолданылды, қысқаша айтқанда бірнеше әдістерді біріктіре отырып зерттелді. Көптеген зерттеулер тек бір зерттеу әдісін қолданғанымен де, сол әдістерді біріктірудің көптеген жолдары да бар. Мысалы, аралас әдістерді жобалау- құбылысты тереңрек түсіну үшін сапалы және сандық зерттеу әдістерін біріктіру тәсілі. Жобалардың бұл түрлері эксперимент жүргізу сияқты дәстүрлі ғылыми әдістемені де, кейс-стади сияқты зерттеу әдістерін де қолданады. Бұл жобалар тақырыпты зерттеу үшін қымбат және ауыр болса да, олар екі әдістің де күшті жақтарын біріктіру арқылы мұқият зерттеу жасалынды.

Жекелей тоқталып қарайтын болса, «Ашықтық және реформалау» саясатынан кейінгі үдерістерді тарихи түрдегі оқиғалармен салыстыра отырып зерттелді және жыл сайынғы мәдениеттің өзгеруін, мәдени шаралар мен орталықтардың ашылуын сандық және сапалық зерттеу бағытында, ал кейс-стади әдісі жыл сайынғы болып жатқан трансформациялық үдерістерді ашып көрсету кезеңінде қолданып жазылған.

Талқылау

1978 жылы Дэн Сяопиннің бастамасымен Қытай «ашықтық пен реформа» саясатын қабылдау туралы тарихи шешім қабылдап, экономикасын жақсартуға, саяси-әлеуметтік және мәдени даму жолына түсуге қадам жасады. Осы үшінші пленумында Қытай Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің "екі абсолюттілік" курсы біржола қабылданбады (яғни, Төраға Мао Цзэдунның барлық шешімдері табандылықпен қорғалуы керек және оның барлық нұсқаулары үнемі сақталуы керек), "сананы босату, шындықты нақты фактілерден іздеу" деген басшылық идея қайта құрылды, қатені түзету және идеологиялық сызыққа қатысты дұрысын қалпына келтіру жүзеге асырылды; "таптық күресті өзек ретінде қабылдау" ұранын қолдану тоқтатылды, жұмыстың ауырлық орталығын ауыстыру туралы шешім қабылданды, саяси бағытқа қатысты қатені түзету және дұрысын қалпына келтіру жүзеге асырылды; Дэн Сяопин бастаған ҚКП Орталық Комитетінің Орталық басқару ұжымы құрылды, қатені түзетуде және ұйымдық желіге қатысты дұрысын қалпына келтіруде маңызды нәтижелерге қол жеткізілді; демократиялық централизм қалпына келтірілді. «ҚКП-на жүйе мен заңға демократияны құру маңызды міндет ретінде қойылды; өткеннен қалған бірқатар күрделі мәселелер мен дұрыс пен бұрыстың, кейбір маңызды басшылардың еңбегі мен қателіктерінің мәселелері қаралып, шешілді, «тарихи мәселелерге қатысты қатені түзету және дұрысын қалпына келтіру» бойынша жүйелі талдау басталды.

Осыдан Қытайдың «таптық күресті шешуші буын ретінде қабылдау» қағидатынан «орталық буын ретінде экономикалық құрылысқа баса назар аудару» қағидатына, «жартылай реформаланудан» «толыққанды реформаға», «тұйықталу мен жартылай оқшауланудан» «сыртқы әлемге ашықтыққа» дейінгі тарихи өзгерісі басталды (Джиа Хуэймин, 2017: 67).

Осы пленум өткеннен кейінгі 45 жылдың бойында Қытай табысты экономика пен мәдени модернизацияда, экологиялық шығындар мен әлеуметтік теңсіздіктерге қарамастан елеулі жетістіктерге жетті. Сонымен қатар, «ашықтық және реформалар» саясаты қырғи қабақ соғыстың бөлінуінің аяқталуын тездетіп, қырғи қабақ соғыс менталитетінің әсерін едәуір әлсіретті. Ел ішінде ақыл-ойды босату және фактілерге негізделген шындықты іздеу арқылы партия мен елдің екпіні экономикалық дамуға тез және берік көшті. Реформаға қатысты келіспеушіліктер жойылды, реформалар кеңістігі кеңейтілді және іс-әрекетке қатысты консенсус нығайтылды. Халықаралық деңгейде Қытай дамудың перспективалы және жалпы философиясын қолдайды, идеологиялық текетіресті белсенді түрде тоқтатады және кейбір күрделі мәселелер бойынша дауларға жол бермейді, даму мүддесі үшін барынша консенсусқа ұмтылады. Қытайдың ұстанымы, күш-жігері мен шығармашылық тәжірибесі ішкі даму үшін қолайлы халықаралық ортаны қалыптастырды, ашықтық пен реформалар арасындағы оң өзара әрекеттестікті қалыптастырды және қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейін халықаралық қоғамдастықтағы қарама-қайшылықты ойлаудың әлсіреуіне айтарлықтай ықпал етті, бұл көпполярлы әлемдік тәртіпті дамытудың идеологиялық негізін қамтамасыз етті (Чао Си, 2023: 12).

1978 жылдан кейін осы саясат аясында Қытай ауқымды экономикалық реформалар жүргізе бастады, бұл айтарлықтай экономикалық өсуге және кедейліктің төмендеуіне әкелді. Кейбір негізгі реформалар мыналарды қамтыды:

1. Ауылшаруашылық реформасы аясында шаруаларға жерді жалға алуға, өз ауылшаруашылық өнімдерін өсіруге және сатуға рұқсат етілді. Бұл өндірісті ұлғайтуға және ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейін арттыруға ықпал етті.

2. Нарықтық реформалар: Қытай біртіндеп нарықтық тетіктердің пайдасына орталықтандырылған жоспарлы экономикадан бас тартты. Шэньчжэнь және Сямэнь сияқты арнайы экономикалық аймақтар құрылды, онда нарықтық экономика мен шетелдік инвестициялармен тәжірибелер жүргізілді.

3. Шетелдік инвестициялар және сауда: Қытай шетелдік инвестицияларды белсенді түрде тартты және халықаралық сауданы дамытты, бұл экономиканы модернизациялауға және технологияларды ауыстыруға ықпал етті.

4. Жекешелендіру және жеке секторды құру: мемлекеттік кәсіпорындар ішінара жекешелендірілді, сонымен қатар Жеке кәсіпкерлікті дамыту көтермеленді.

Бұл реформалар бірнеше себептерге байланысты тиімді болды:

– Қытай экономикасының әлемдік нарыққа ашылуы шетелдік инвестициялардың келуіне, сондай-ақ технологиялар мен ноу-хаудың алмасуына ықпал етті;

– жеке меншікке рұқсат беру және кәсіпкерлік қызметті ынталандыру ресурстарды тиімді пайдалануға және бәсекелестікті ынталандыруға ықпал етті;

– ауыл шаруашылығының дамуы шаруалардың өмір сүру деңгейін жақсартуға және ауылдық жерлерде кедейлік деңгейін төмендетуге мүмкіндік берді.

Бұл реформалар Қытайға әсерлі экономикалық өсуге қол жеткізуге және әлемдегі жетекші экономикалардың біріне айналуға көмектесті. Осы саяси тұрғыдан қабылданған экономикалық реформалар тек экономиканың ғана дамуына әсер етіп қойған жоқ, шетелдіктермен байланысы нәтижесінде Қытайдың дәстүрлі мәдениетіне де өз ықпалын берді (Zhou Ruijin, 2013: 22).

Сонымен қоса, Қытайдың «ашықтық және реформалар» жаңғыртуды кейінге қалдырған елдер үшін табысты даму жолын белгілеп, жаһандық дамудың идеологиялық спектрін байытты. Қытай бай тарихы мен күрделі жүйесі бар ірі ел ретінде уақыт тенденцияларына және жаһандық ресурстар ағынының өзгеруіне және олардың таралуына бейімделе алды. Үкіметтің, нарықтың және қоғамның күш-жігерін тиімді біріктіру арқылы Қытай қарқынды дамуға, тұрақтылыққа және сәтті қайта құруларға қол жеткізді, бұл модернизацияның алуан

түрлі жолдарын және Ұлттық жағдайларды уақыт талабымен тиімді біріктірудің маңыздылығын көрсетті.

ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің кеңесшілер Бюросының Қаржы зерттеу орталығының ғылыми қызметкері Вэй Цзянин 1978 жылы 11-ші шақырылған ҚКП ОК үшінші пленумы бастаған «ашықтық пен реформалар» процесі төрт компоненттен тұратынын атап өтті.

Олардың біріншісі-жүйені реформалау. Вэй Цзянин айтуы бойынша мемлекеттер арасындағы бәсекелестік-бұл олардың құрылымы арасындағы бәсекелестік. 1978 жылдан бастап Қытай экономикасына нарықтық элементтердің енгізілуі басталды, соның арқасында оның сапасы айтарлықтай жақсарды.

Екінші компонент-саяси, қаржылық, фискалдық жүйелерді біріктіруге мүмкіндік беретін шешім қабылдау механизмін реформалау. Қытайлық сарапшы АҚШ-тың Екінші дүниежүзілік соғыста Германиядан бұрын атом бомбасын жасай алғанына назар аударады, өйткені олардың шешім қабылдау жүйесі ғалымдардың дұрыс шешімдерін Президентке беруді қамтамасыз етті. ҚХР-да «ашықтық және реформалар»¹⁹ саясатының басталуымен бұл механизм де айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Осы кезден бастап билік ғылыми және демократиялық принциптерді басшылыққа ала отырып шешім қабылдай бастады. Атап айтқанда, талдау орталықтарының рөлі артты. ҚХР-ның ұлттық экономикасын құрылымдық реформалау комитеті (天家家) және Мемлекеттік кеңес жанындағы даму мәселелерін зерттеу орталығы (天务院发展研究 天心) құрылды. Бұл органдардың екеуінің де штаты аз, олардың бекіту құқықтары немесе ведомстволық мүдделері жоқ, олардың бірі негізінен реформа мәселелерін, екіншісі даму мәселелерін зерттейді. Олардың міндеттері ішінара сәйкес келеді және осы органдар арасында бәсекелестік бар.

Үшіншіден, реформалар жылдарында түзетілген қателерді түзету механизмін қайта құру маңызды. Шешім қабылдаушыларға дұрыс ақпаратты уақтылы алуға және қателерді түзетуге мүмкіндік беретін ақпараттық арналар ашылуы керек. Бұл ақпарат беру тізбегін барынша азайтуды талап етеді.

Вэй Цзянин Қытай реформаларының төртінші ерекшелігін «идеологиялық босату» деп қарастырды. Идеологиялық босату іс жүзінде Қытай идеологиясындағы проблемаларды іздеу және қателерді түзету болып табылады. Бұл алғаш рет 1970–1980 жылдардың басында "практика-шындықтың жалғыз критерийі" тезисіне қатысты үлкен пікірталас болған кезде болды. Мұның салдары мердігерлік жүйені енгізу, арнайы экономикалық аймақтарды ашу, шетелдік инвестицияларды тарту – мәдени революция жылдарында ойлауға болмайтын нәрселер болды (Джиа Сюйдун, 2018: 25). Яғни, осы кезеңнен бастап қоғамдық ойлау жүйесінде, идеологиясында, тұрмыстық өмірде еркін ойлау мен бостандық, жеке кәсіп ашу мен даму секілді процестерге рұқсат беріле бастады. Бір қауымда өмір сүруге бейімделген Қытай коммунистік идеялармен қоса, демократия толқындары ішінара еніп, нәтижесінде қытайлық ерекшелікті социализм идеялары бастама алды. Соның салдарынан, Қытай мәдениетінде ашықтық пен басқа елдердің мәдениетімен алмасулар, біріге даму мен еркін қоғам пайда бола бастады. Бірақ, бұл Қытай өз дәстүрлі мәдениетін ұмытты деген сөз емес, Қытай керісінше дәстүрлі мәдениетімен модернизацияланған мәдениетті біріктіре отырып, мәдени даму шегіне жетті. Оның нақты мысалы ретінде Қытай идеологиясынан, терең ойлау жүйесінен, білім мен ғылым салаларынан көре аламыз. Қазіргі таңда атақты қалаларының өзінен қарасақ, дәстүрлі ғимараттар мен көшелермен қатар, заманауи еуропалық, батыстық үлгідегі де орталықтарды, ғимараттарды көре аламыз. Яғни, экономикалық ашықтық, мәдени саладағы да өзгерістерге де өз әсерін бергендігін байқай аламыз.

Вэй Цзянин ҚХР Төрағасы Си Цзиньпиннің 2018 жылдың 23 қаңтарында "идеология қайтадан босатылып, реформалар қайтадан тереңдей түседі" деп мәлімдегенін еске сала отырып, экономикалық реформалардың ары қарай жалғасын табатындығын көрсетті. Осылайша, егер идеологиялық ашықтықтың жаңа циклі орын алса, онда ашықтық пен

реформалардың және сәйкесінше экономикалық өсудің жаңа кезеңін күтуге болады (Финогентов, 2023: 12).

Осылайша, Бейжіңнің Қытайдың әлемдегі ықпалын арттыруға және әлемдік экономикадағы интеграциялық процестерді жеделдетуге бағытталған күш-жігері түбегейлі жаңа нәрсе емес және Дэн Сяопиннің саясатынан ауытқу емес, тек оны жаңа жағдайларға қарай одан әрі дамыту екендігі түсіндірілді. Сол қалыптасқан жағдай сөзсіз Бейжіңді Компартияның XIX съезі барысында жалпы түрде белгіленген құрылымдық реформаларды қайта жүзеге асыруға ұмтылдырды.

Осы экономикалық реформалардың нәтижесінде, Қытайдың өзінің халқының толық әлеуметтік және тұрмыстық қажеттіліктерін өтей алды, елдегі өмір сүру сапасын едәуір жақсартты және халықтың ой-санасының кеңірек, еркін түрде дамуына жол ашты. Ол сондай-ақ көрші, дамушы және дамуы жағынан артта қалған елдер үшін алға жетелейтін негізгі үлгі ретінде қалыптасты (Турушева, 2018: 54).

Қытай халқы үшін «реформалар мен ашықтық» материалдық өмірдің үнемі жақсаруына және институционалдық ортаның үнемі жақсаруына әкеліп қана қоймай, идеялар мен тұжырымдамаларда терең революция тудырды. Осы революция барысында Қытайдың жоғары дәстүрлері қайта бағаланып, шығармашылықпен заманауи әлеуметтік тәжірибеге айналды. Ең бастысы, реформалар, даму және басқару саласындағы бай практикалық тәжірибенің арқасында қытай халқы Үкімет, қоғам және нарық арасындағы өзара әрекеттесу, мемлекет, қоғам, отбасы және жеке адамдар арасындағы қатынастар, ішкі, Халықаралық және жаһандық қатынастар, топтар мен қоршаған орта және қоғам мен технология арасындағы байланыс, жеке адамдар арасындағы қатынастар сияқты бірнеше қатынастар туралы өзіндік түсінік қалыптастырады. Бұл қатынастар кез-келген заманауи қоғамның негізгі қатынастары болып табылады.

2013 жылдың қараша айында Си Цзиньпин пленарлық отырыста «реформаларды жан-жақты тереңдетуге қатысты бірқатар маңызды мәселелер бойынша ҚКП ОК шешімін» нақтылап өтіп, «практикалық дамудың шегі жоқ, сананың босатылуының шегі жоқ, реформалар мен ашықтықтың шегі жоқ» деп атап өтті. ҚКП-ның 20-шы съезінің баяндамасына «экономикалық құрылысты негіз ретінде ұстану» және «реформалар мен ашықтықты тереңдетуді жалғастыру» сияқты мәлімдемелер енгізілді. Себебі, Қытай ешқашан ішкі реформаларды тоқтатқан емес. Соңғы 45 жылда үш негізгі өнеркәсіптік құрылым үнемі жаңартылып, оңтайландырылып, жоғары сапалы дамуға қарай жылжуды жалғастырды. Си Цзиньпин «дамудың жаңа моделі жабық ішкі цикл емес, ашық, ішкі және халықаралық айналым» деп атап өтті (Тавровский, 2018: 32).

Егер жаңа Қытайдың негізі Қытай халқын «біріктіруі» болса және ол 45 жыл бұрын басталған «реформалар мен ашықтық» саясаты аясында халықты «жандандыруға» шақырса, бүгінде «реформалар мен ашықтық» экономика мен қоғамды жүйелі және тұтас қайта құруларға ынталандырып, мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртуды ілгерілетуі тиіс.

«Ашықтық және реформалар» әлі де даму үстінде және олар әлі аяқталған жоқ. Идеологиялық революция мемлекеттік басқаруды үздіксіз реформалау мен дамыту тәжірибесінен мотивация алып, идеологиялық жүйе мен тұжырымдамалық жүйенің өзін-өзі жаңартуына ықпал етуді жалғастыруы керек. Ақыл-ойды босату жалғасады және ешқашан аяқталмайды. Жалпы және жүйелі реформа аясында реформалар мен ашықтық соңына дейін жүзеге асырылатын болады, сонымен қатар жағдайлар мен қоршаған ортаның өзгеруін терең түсіну, сондай-ақ жүйелі оссификацияның тұзағына түспеу үшін үлкен елдің өміршеңдігі мен шығармашылық әлеуетін үнемі қолдау қажет.

Қытай ерекшелігімен социализмнің «ашықтық және реформалар» саясатының 45 жылдық даму жолына қарап, елдегі мәдениетті құру тәжірибесін қорытындылай келе, Қытай келесі ережелерді қатаң ұстанды.

Социализм құрылысының жалпы ісіндегі мәдениеттің рөлі мен орнын толық түсіну, мәдени өзін-өзі тану деңгейін үнемі арттыру қажет. Елдегі мәдени құрылысқа әрдайым үлкен мән бере отырып, реформалар мен ашықтық саясатын жүргізген қырық бес жыл ішінде ҚКП Қытай ерекшелігімен социализмді дамыту және мәдениет салу заңдылықтарын тереңірек түсінуге және игеруге келді. Бұл мәдениеттің орны мен рөлін неғұрлым нақты, дәл және ғылыми қабылдауға біртіндеп көшу арқылы көрінді.

«Реформалар мен ашықтық» саясатының басында Дэн Сяопин «материалдық және рухани мәдениеттің құрылысын екі қолмен мықтап ұстау керек ортақ іс ретінде қарастыру қажеттілігі» бағытын алға тартты, бұл бір жағынан экономиканың құрылысын басқаруды және материалдық әл-ауқаттың өсуін, ал екінші жағынан рухани мәдени құрылысқа жәрдемдесуді білдіреді.

Дэн Сяопиннің идеясын дамыту барысында «бір қолмен- мәдени істі қоғамның пайдасына, коммерциялық сипаттағы мәдени индустрия үшін», «бір қолмен – қалалық және ауылдық жерлерді қамтитын және бүкіл халыққа пайда әкелетін қоғамдық мәдениетке қызмет көрсету жүйесін мұқият құру және нығайту мәдени турлар индустриясы және мәдени нарықты жандандыруды қолға алу керек. «Бір қолыңызбен «өркендеу үшін, ал «екінші қолыңызбен» социалистік мәдениеттің сау, белсенді, жанды, реттелген нарығын басқару және дамыту үшін жұмыс жасау керектігі айтылды. «Реформалар мен ашықтық» саясатын жүргізу барысында мәдени дамудың 45 жылдық тәжірибесін жинақтайтын табысты ғылыми жетістіктерді, сондай - ақ ғылыми даму тұжырымдамасының басшылық қағидаттарына негізделген мәдениет құрылысы мен ойлауды жаңарту саласындағы көрнекті құбылысты білдіреді. «Материалдық және рухани мәдениеттің құрылысын екі қолмен мықтап ұстау керек және екеуін ортақ іс ретінде қарастыру қажеттілігі» қағидаттары бір-бірімен байланысты, олардың әрқайсысы аспектілердің біріне баса назар аударады, дамудың ғылыми тұжырымдамасын жүзеге асырудың жан-жақты, үйлестірілген, ұзақ мерзімді қажеттіліктерін қамтиды және логикалық дәлелдерге толы болады. «Материалдық және рухани мәдениеттің құрылысын екі қолмен мықтап ұстау керек, екеуін ортақ іс ретінде қарастыру қажеттілігі» стратегиялық курсының бірінші қағидаты мәдениет жүйесін реформалау процесінде ең маңызды идеологиялық кедергіні жойды. Жоспарлы экономиканың дәстүрлі жүйесі жағдайында, меншіктің жалғыз нысаны мемлекет тарапынан толық бақылауда болған жағдайда, мәдениет тек қоғамдық сипатта болуы мүмкін. Мәдениеттің идеологиялық сипатына байланысты көптеген адамдар мәдени ресурстарды бөлу мәселесінде нарықтың негізгі рөлін дамыту мүмкіндігіне қатысты күмәнді ұстанымды ұстанды. Социализмнің бастапқы кезеңіндегі елдегі жағдайды нақты түсіну, сондай-ақ мәдениеттің идеологиялық табиғаты мен мәдениет индустриясының табиғатын дұрыс көру және игеру негізінде мәдени іс-әрекеттің коммерциялық емес қоғам мен мәдениеттің коммерциялық индустриясының пайдасына нақты бөлінуі болды; мәдени құрылыс барысында нарықтың рөлін анықтау мақсатында кең кеңістік берілді; барлық қолда бар ресурстар мен кеңістікті толық пайдалана отырып, мәдениеттің өркендеуі мен дамуын ынталандыруға жол ашылды. «материалдық және рухани мәдениеттің құрылысын екі қолмен мықтап ұстау керек және оны ортақ іс ретінде қарастыру қажеттілігі» курсының екінші қағидаты мәдени қызметті коммерциялық емес сипаттағы қоғам мен мәдениеттің коммерциялық индустриясының пайдасына бөлу болып табылады, бұл нақты бақылаудың пайда болуына ықпал етті және мәдениеттің өркендеуі мен дамуына нақты жол ашты.

Курстың үшінші қағидаты бойынша негізінен мәдениет нарығы басқарудың негізгі объектісі ретінде әрекет ететін үкіметтің өкілеттіктерін түсіну және игеру тұрғысынан қарастырылады. Басқаша айтқанда, қоғамның міндеті басқару ғана емес, ең маңыздысы-нарықты өсіру, оның дамуы мен өркендеуіне біздің жұмысымыз бен күш-жігеріміз арқылы қол жеткізу болып табылады (Париева, 2008: 72).

Осы қытайлық ерекшелігімен социализмді құру мақсатында ҚКП-ның 15-ші съезінде саясатты, экономиканы және мәдениетті дамыту саласында үш негізгі бағдарлама ұсынылды. ҚКП-ның 16-шы съезі орта күнкөріс қоғамын жан-жақты құру шеңберінде саясат, экономика, мәдениет және қоғамды кешенді құру идеяларын біріктіретін «бір жүйенің төрт элементі» стратегиялық қондырғысын қабылдады. Жоғарыда айтылғандардан қытайлық ерекшелігі бар социализмді дамыту ісіндегі мәдениеттің орны мен рөлі бірте-бірте артып келеді, бұл бір жағынан партия тарапынан қоғамдық даму заңдылықтарын түсінуді тереңдетудің салдары, ал екінші жағынан қоғамдағы өсіп келе жатқан прогресс пен мәдениетті саналы түрде қабылдаудың үздіксіз өсуінің көрсеткіші болып табылады. Қазіргі уақытта мәдени құрылыс қытайлық ерекшелігі бар социализмді дамытудың жалпы ісінің маңызды құрамдас бөлігі бола отырып, онда мәдениет ұлттың шоғырландырушы және шығармашылық күштерінің негізгі көзі, сондай-ақ жиынтық Мемлекеттік күш бойынша бәсекелестіктің маңызды факторы болып табылады. Бұл ретте мәдени құрылысқа бұрын-соңды болмаған көңіл бөлінеді, өйткені рухани мәдени өмірдің алуан түрлілігі халықтың ортақ дамуына кедергі болып табылады. Осыдан ҚКП-ның 17-ші съезінде қабылданған «социалистік мәдениеттің үлкен дамуы мен өркендеуіне жәрдемдесу, сондай-ақ социалистік мәдениет құрылысының жаңа өрлеуін бастау» бағдарламасын өткізу жөніндегі жұмылдыру ұйғарымы жаңа тарихи кезеңнің бетбұрыс кезеңінде тұрған және халықтың тілектеріне жауап беретін маңызды стратегиялық шешім болып табылатыны анық (Грачиков, 2013: 12).

Зерттеу нәтижелері

Мемлекеттің ортақ ісі шеңберінде мәдениеттің құрылысын қарастыра отырып, мәдени құрылыс пен әлеуметтік-экономикалық даму арасындағы байланысты дұрыс түсініп, олардың бірлескен үйлесімді дамуын қалыптастыру қажет. Әлеуметтік-экономикалық даму мәдениеттің дамуының негізі мен алғышарты болып табылады, өз кезегінде мәдени даму әлеуметтік дамудың маңызды тірегі мен мазмұнын білдіреді. Неліктен мәдени жиынтық Мемлекеттік күш бойынша бәсекелестік барысында барған сайын маңызды фактор ретінде қарастырылады? Мәдени сала және оның қызметінің өнімдері қоршаған ортаға ең аз әсер ету кезінде табиғи ресурстардың ең аз көлемін пайдалана отырып және қосылған құны жоғары өнімді өндіре отырып, экономика құрылымын реттеуде және экономикалық өсу түрін өзгертуде маңызды бағыт болып табылады. Мәдени кәсіпорындар мен мәдени индустрияның дамуы, сонымен бірге мәдени индустрия мен шығармашылық индустрияның халық шаруашылығындағы үлесінің артуы өндірістің ұлғаюына, оның құрылымының жақсаруына жоғары дәрежеде ықпал етуі мүмкін, бұл, сайып келгенде, мемлекеттің ұлттық күшінің күшеюіне әкеледі. Сондықтан мәдени дамуды жеделдету әлеуметтік-экономикалық даму сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады, оның әсерін күшейтеді. Сол себепті Қытай мәдени құрылысқа, оның ішінде әлеуметтік-экономикалық дамудың жалпы схемасына көбірек көңіл бөліп, оған көрнекті орын бере отырып, мәдени құрылыстың экономика, саясат және қоғам салаларында құрылыспен қатар ілгерілеуі мен дамуын қамтамасыз ету үшін көбірек материалдық және қаржылық инвестициялар салуымыз керек. Қазіргі уақытта мәдени құрылыстың әлеуметтік-экономикалық дамудың жалпы стратегиясына қатысу үлесі өте аз; инвестициялаудың жетіспеушілігі сезіледі (Lester Ross, 2012: 12).

Қорытынды

Жалпы алғанда, «ашықтық пен реформалар» саясатынан кейінгі Қытайдағы экономикалық өзгерістер мәдениетке келесідей әсер етті:

Қытайдың халықаралық аренадағы ықпалы өсті. Бұл мәдениет саласына да әсер етті: Мемлекет елді батыстық тенденциялардың әсерінен қорғауға қанша тырысса да, қазіргі қоғамның жаһандануы мен цифрлануы дәстүрлі мәдениеттің өзгеруіне өз үлесін қосты.

Ұлттық мәдениет эволюциялық үдеріске ұшырады. Кез-келген ұлттық мәдениет тек инновациялар мен өз біліміне ғана емес, сонымен қатар шетелдік мәдениеттердің үздіксіз байытылуына да байланысты екендігін көрсетті.

Мәдениеттің кейбір элементтері өзгерді. Мысалы, көптеген мерекелердің көп жылдық тарихы бар, бірақ соған қарамастан олардың барлығы бірдей мемлекетке айналмады. Бұл ішінара 1960 жылдардағы мәдени революция кезінде Қытай үкіметі барлық дәстүрлі мерекелерге тыйым салғандығына байланысты болды.

Реформалар мен ашықтық саясатын жүргізудің 45 жылы – бұл мәдениет қызметкерлері өздерінің сана-сезімдерін босатып, уақытпен ілесіп, мақсатқа ұмтылған кезең. Бұл сондай-ақ қытай мәдениетінің ұлы қайта өрлеу кезеңі және мәдениет ісінің қарқынды дамуы. Қазір Қытай жаңа тарихи кезеңде тұрмыз. Осы 45 жыл ішінде қарқынды дамудан кейін «реформалар мен ашықтық» саясаты қарқынды даму тенденциясын қолдауды, қытай ұлтының қайта өрлеу дәуіріндегі ұлы науқан барысында жаңа жоспарларды құруды жалғастыруы керек. Келешектегі мәдениет саласындағы құрылыс мемлекеттен 45 жылдық тәжірибе барысында жинақталған құнды тәжірибе мен эпифанияны алып, ғылыми даму тұжырымдамасын іс-қимыл бағдарламасы ретінде тұрақты түрде қорғауды, алға жылжуды жалғастыруды және қазіргі заманғы үрдістерді ұстануды талап етеді. Қытай мәдениеті қазір бұрын-соңды болмаған тарихи мүмкіндіктерге ие, ҚКП Орталық Комитеті бұған көп көңіл бөледі және сенімді басшылықты жүзеге асырады, мәдениет қызметкерлерінің кең ауқымы үлкен күш-жігер жұмсайды және бүкіл қоғам оған үлкен қолдау көрсетеді. «Реформалар мен ашықтық» саясатын 45 жыл бойы берік жүргізу негізінде Қытай жүктелген миссияны толығымен орындады және социалистік мәдениет құрылысының жаңа толқынын қарсы ала отырып, мәдениеттің дамуы мен өркендеуін жүзеге асыра алды.

Әдебиеттер:

Джиа Хуэймин. Ашықтық пен реформа саясатындағы дәстүрлі қытай мәдениеті: 1980–2010. 2017.

Джиа Сюйдун. Жаһандану жағдайындағы Қытайдың мәдени саясаты және индустриясы. 2018. Получено с <https://doi.org/10.30884/vglob/2018.02.08>

Грачиков Е. Китай в мировой политике. 2013. Получено с <https://www.geopolitika.ru/article/kitay-v-mirovoy-politike?>

Турушева Н.В. Қытай Халық Республикасы ҚКП-ның мәдениет саласын реформалау жөніндегі ұстанымы (XX ғасырдың аяғы-XXI ғасырдың басы)", 2018. <https://cyberleninka.ru/article/n/pozitsiya-kpk-knr-po-reformirovaniyu-kulturnoy-sfery-konets-hh-nachalo-hhi-v?ysclid=lqdjy0ueh851387558>.

Париева Т. Қытайдың 30 жылдық реформа және ашықтық саясаты. 2008 ж. <https://pandia.ru/text/80/501/93033.php?ysclid=lqdk2c8gya275327298>

Финогентов А.Д. Ашықтық саясаты мен реформалардың Қытайдағы қазіргі жағдайға әсері. 2023. <https://apni.ru/article/5909-vliyanie-politiki-otkritosti-i-reform-na-sovr>

Цай Ву. Қытайдың 30 жылдық реформалар мен ашықтықтағы мәдени дамуы. Пекин, 2008.

Чао Си. Қытай кәсіпорындарының трансформациясы: реформалар процесінде идеология, тиімділік және инструментализм. 2023. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt2jbjds.13>

Тавровский Ю. Қытайдың «реформалар мен ашықтық» және «ұлттың жандануы» саясаты. 2018.

Lester Ross. China Joins the World, 'China and environmental protection Oksenberg. P. 17-18.

Zhou Ruijin Xi Jinping Should Expand Deng Xiaoping's Reforms A Party Insider's Prescription for Change. Пекин. P. 22–43.

References:

- Cai Wu (2008) Kytaidyn 30 zhyldyk reformalar men ashkytkytagi madeni damuy. Beijing.
- Ciao Xi (2023) Kytai kasiporyndaryn transformations: reformalar process ideology, tiimdilik zhane instrumentalism. ANU baspasoz. Received from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt2jbjds.13>
- Finogentov A.D. (2023). Ashkytyk sayasaty men Kytaidagi reformalardyn kazirgi jagdaiga aseri. Received from <https://apni.ru/article/5909-vliyanie-politiki-otkritosti-i-reform-na-sov>
- Grachikov E. (2013). China in world politics. Received from [https://www.geopolitika.ru/article/kitay-v-mirovoy-politike ?](https://www.geopolitika.ru/article/kitay-v-mirovoy-politike?)
- Jia Huiming (2017) Ashkytyk pen reform sayasatyndagi dasturli kytai madenieti: 1980–2010.
- Jia Xudong (2018) Zhahandanu zhagdayindagi Kytaidyn madeni sayasaty zhane industriyasy. <https://doi.org/10.30884/vglob/2018.02.08>
- Turusheva N.V. (2018) Kytai Halyk Republikasy KKP-nyn madeniyet salasyn reformalau zhonindegi ustanymy (XX gasyrdyn ayagi-XXI gasyrdyn basy). <https://cyberleninka.ru/article/n/pozitsiya-kpk-knr-po-reformirovaniyu-kulturnoy-sfery-konets-hh-nachalo-hhi-v?ysclid=lqdjy0ueh851387558>
- Parieva T. (2018) Kytaidyn 30 zhyldyk reform zhane ashkytyk sayasaty. <https://pandia.ru/text/80/501/93033.php?ysclid=lqdk2c8gya275327298>
- Tavrovsky Yu. (2018) Kytaidyn «reformalar men ashkytyk» zhane «ulttyn zhandanuy» sayasaty.
- Lester Ross (2012). China Joins the World, 'China and environmental protection Oksenberg, P. 17–18.
- Zhou Ruijin (2013) Xi Jinping Should Expand Deng Xiaoping's Reforms A Party Insider's Prescription for Change. Пекин. P. 22–43.

¹Искакова З.У. ²Дауен Д.Б.

^{1,2}Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

*E-mail: dinara_dauen@mail.ru, iskakovaz13@mail.ru

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В КИТАЕ НА КУЛЬТУРУ ПОСЛЕ ПОЛИТИКИ «ОТКРЫТОСТИ И РЕФОРМ»

Аннотация. В статье подробно анализируются и объясняются на примерах тенденции изменения развития и культуры китайской экономики после политики «открытости и реформ», влияние экономических реформ на культурные связи, изменения в направлениях и сферах культурного развития. Основная цель изучения темы состояла в том, чтобы рассмотреть влияние изменения экономики Китая и реализации экономических реформ на культурное развитие. Основной задачей изучения темы является определение трансформационных процессов в культурной сфере Китая и его связи с экономической системой после политики «открытости и реформ». Это связано с тем, что после этой политики «открытости и реформ» был осуществлен ряд изменений, таких как изъятие и освоение техники из всех соседних и западных стран, привлечение специалистов, которые смогут обучать ее технике, получение знаний от специалистов в области транспортной системы, рынка, культуры. В рамках этой политики Китай полностью вошел в мировое сообщество и, сформировав свой собственный путь развития, тесно связал его с развитием мира. Китай внес значительный вклад в развитие мирового рынка и ход мировой истории. Главная новизна исследования заключается в том, что в статье подробно рассматривается взаимосвязь культурных и экономических трансформационных процессов, в полной мере исследуются достижения и недостатки, связывая изменения китайской культуры с экономическими реформами, имеющими глубокую историю и сложный путь модернизации,

а также глобальный облик модернизации и глубокое изменение соответствующего мирового порядка, сложившегося в современную эпоху.

Ключевые слова: экономические реформы, культурные институты, культурные тенденции, социализм с китайской спецификой, инновации.

¹Iskakova Z.U. ²Dauen D.B.

^{1,2}Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: dinara_dauen@mail.ru, iskakovaz13@mail.ru

THE IMPACT OF ECONOMIC CHANGES IN CHINA ON CULTURE AFTER THE POLICY OF «OPENNESS AND REFORM»

Abstract. The article analyzes in detail and explains by examples the trends in the development and culture of the Chinese economy after the policy of "openness and reform", the impact of economic reforms on cultural ties, changes in the directions and spheres of cultural development. The main purpose of studying the topic was to consider the impact of China's changing economy and the implementation of economic reforms on cultural development. The main task of studying the topic is to identify the transformational processes in the cultural sphere of China and its relationship with the economic system after the policy of "openness and reform". This is due to the fact that after this policy of "openness and reforms" a number of changes were implemented, such as the withdrawal and development of equipment from all neighboring and Western countries, the involvement of specialists who can teach its technology, obtaining knowledge from specialists in the field of transport system, market, culture. As part of this policy, China has fully entered the world community and, having formed its own path of development, has closely linked it with the development of the world. China has made a significant contribution to the development of the global market and the course of world history. The main novelty of the research lies in the fact that the article examines in detail the relationship between cultural and economic transformation processes, fully explores the achievements and shortcomings, linking the changes in Chinese culture with economic reforms that have a deep history and a complex path of modernization, as well as the global appearance of modernization and a profound change in the corresponding world order that has developed in the modern era.

Keywords: economic reforms, cultural institutions, cultural trends, socialism with Chinese characteristics, innovations.

Авторлар туралы ақпарат:

Дәуен Динара Бақыткерейқызы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіб доцент, PhD, Алматы, Қазақстан.

Искакова Зухра Узбекбайқызы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Шығыстану мамандығының 2 курс докторанты, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторах:

Дауен Динара Бақыткерейқызы, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, PhD, Алматы, Казахстан.

Искакова Зухра Узбекбайқызы, докторант 2 курса факультета востоковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

About authors:

Dauen Dinara Bakytkerreykyzy, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, PhD, Almaty, Kazakhstan.

Iskakova Zuhra Uzbekbaykyzy, 2nd year PhD student at the Faculty of Oriental Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.